

Лекція 7. Релігійні спільноти в українській національній революції 1917–1921 рр.

Перелік питань:

1. Релігійні запити революції та демократичний рух у церкві після Лютневої революції 1917 р.
2. Рух за автокефалію та церковні реформи українських урядів (1917–1920)
3. Російська агресія та церковно-політичні проєкти Москви (1917–1920)
4. Конфесійна багатоманітність у революційних умовах: католицизм, протестантизм, національні меншини, Запоріжжя

Література:

1. Ігнатуша О. М. Павло Мохор: повернення із забуття. *Держава і Церква в історії України : зб. наук. статей*. Полтава : ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2022. Вип. VIII. С.132–139.
2. Історія Української Православної Церкви / Д. Гордієнко, В. Клос, Ю. Мицик, І. Преловська. Харків : Фоліо, 2025. 256 с.
3. Клепак А. Рух за автокефалію української церкви в перший рік революції: настрої, тенденції та внутрішній спротив серед духовенства (за матеріалами газети «Нова рада»). *Сіверянський літопис*, 2025. № 2, С. 74–81. URL: <https://doi.org/10.58407/litopis.250208>
4. Колодний А. М., Филипович Л. О. Іван Огієнко про право України на свою православну автокефалію. *Історія релігій в Україні: науковий щорічник*. Львів: Видавнич. відділ Львів. музею історії релігії «Логос», 2022. Вип. 32. С. 5–15. URL: <https://religio.org.ua/index.php/religio/article/view/1437/1447>
5. Тарасенко С. В. Українське капеланство в контексті державно-релігійних процесів: історичний та сучасний вимір. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2025. № 2. Т. 36(75). С. 131–138. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2025/2_2025/21.pdf

Вступ

Українська національна революція 1917–1921 рр. стала не лише політичним і військовим зламом, а й **глибокою релігійною революцією**.

У цей час:

- зруйновано імперську модель церковного управління,
- виник демократичний рух у православній церкві,
- сформувався рух за автокефалію,
- українські уряди здійснили церковні реформи,
- Москва намагалася зберегти контроль над українським православ'ям,
- релігійні спільноти національних меншин пережили власні трансформації,
- Запоріжжя стало простором релігійних експериментів і нових форм церковності.

Це період, коли релігія стала частиною державотворення, національної ідентичності та політичної боротьби.

1. Релігійні запити революції та демократичний рух у церкві після Лютневої революції 1917 р.

1.1. Релігійні запити революції

Після падіння царизму суспільство вимагало:

- демократизації церкви,
- українзації богослужіння,
- відновлення прав українського духовенства,
- скасування імперської церковної бюрократії,
- автономії або автокефалії української церкви.

Релігійне питання стало частиною ширшого руху за національне відродження.

1.2. Демократичний рух у православній церкві

Після Лютневої революції:

- відновлено парафіяльні збори,
- зросла роль мирян у церковному житті,
- виникли церковні ради,
- почалися дискусії про виборність духовенства.

Церква переживала **демократичне пробудження**, яке десятиліттями стримувалося імперською владою.

1.3. Організаційне становище конфесій в УНР та Українській Державі В УНР (1917–1918)

- проголошено свободу совісті;
- держава не втручалася у внутрішні справи конфесій;
- підтримувалася ідея української православної церкви.

В Українській Державі П. Скоропадського (1918)

- держава активно підтримувала православ'я;
- створено Міністерство ісповідань;
- здійснювалися спроби церковної консолідації.

2. Рух за автокефалію та церковні реформи українських урядів (1917–1920)

2.1. Всеукраїнський православний церковний Собор 1918 р.

Собор у Києві:

- визнав **автономію** Української православної церкви в складі Московського патріархату;
- підтримав українізацію богослужіння;
- обрав митрополита Антонія (Храповицького) — противника автокефалії.

Собор став компромісом між українськими та проросійськими силами.

2.2. Політика Центральної Ради

Центральна Рада:

- підтримувала українізацію церкви;
- сприяла створенню українських парафій;
- не втручалася у внутрішні церковні конфлікти;
- виступала за **автономну**, а не автокефальну модель.

2.3. Політика гетьманату П. Скоропадського

Гетьманат:

- прагнув церковної стабільності;
- підтримував ієрархію, лояльну до Москви;
- водночас сприяв українізації духовної освіти;
- намагався створити умови для майбутньої автокефалії.

2.4. Національні церковні реформи Директорії УНР

Директорія:

- підтримала автокефальний рух;
- сприяла створенню українських парафій;
- відновила Міністерство ісповідань;
- 1 січня 1919 р. ухвалила **Закон про автокефалію Української православної церкви**.

Це був перший державний акт, що юридично закріпив автокефалію.

3. Російська агресія та церковно-політичні проєкти Москви (1917–1920)

3.1. Релігійні форми російської агресії

Москва прагнула:

- зберегти контроль над українською церквою;
- використати православ'я як інструмент політичного впливу;
- дискредитувати український автокефальний рух.

3.2. Ставропольський собор 1919 р.

Собор:

- зібрав російських ієрархів на Півдні Росії;
- **ігнорував питання української церковної самостійності;**
- підтвердив юрисдикцію Московського патріархату над Україною.

Це був політичний акт, спрямований проти українського руху.

3.3. Тимчасове вище церковне управління на Півдні Росії (1919–1920)

Створене білогвардійцями:

- претендувало на владу над українськими єпархіями;
- виступало проти українізації;
- підтримувало ідею «єдиної неділимої Росії».

3.4. Радянська релігійна політика

Більшовики:

- проголосили відокремлення церкви від держави;
- конфіскували церковне майно;
- переслідували духовенство;
- створили систему державного контролю над релігією.

Церква опинилася в умовах репресій і виживання.

4. Конфесійна багатоманітність у революційних умовах

4.1. Греко-католицька церква

У Галичині:

- підтримувала український національний рух;
- брала участь у формуванні ЗУНР;
- зберігала стабільність у часи хаосу.

4.2. Римо-католицька церква

- орієнтувалася на польські інтереси;
- підтримувала польські політичні структури;
- була важливим чинником у конфлікті за Східну Галичину.

4.3. Протестантизм і релігії національних меншин

Протестанти

- баптисти, євангельські християни, меноніти;
- активно діяли на Півдні;
- створювали громади, школи, видавництва.

Євреї

- мали власні релігійні структури;
- пережили хвилю погромів;
- брали участь у політичних рухах (сіонізм, Бунд).

Мусульмани

- кримські татари створили Курултай (1917);
- прагнули автономії;

- мали власні релігійні інституції.

4.4. Релігійні процеси на Запоріжжі

Запоріжжя стало простором:

- релігійного плюралізму;
- протестантських місій;
- нових форм парафіяльного життя;
- взаємодії між козацькими традиціями та модерними рухами.

Висновки

Релігійні процеси 1917–1921 рр. були частиною загальнонаціональної революції.

Це доба:

- демократизації церковного життя,
- боротьби за автокефалію,
- церковних реформ українських урядів,
- російських церковно-політичних проєктів,
- конфесійної багатоманітності,
- релігійного національного відродження.

Саме в цей період сформувалися передумови для подальшого розвитку українського церковного руху XX століття.